

УДК 930.2(477+6)

DOI: 10.26661/swfh-2018-51-046

Проблеми розвитку африканістики в Україні (короткий історіографічний огляд)

І.С. Мельник

Державна установа «Інститут всесвітньої історії НАН України»,
melnik_ilon@ukr.net

Ключові слова:
країни Африки, африканістика,
історіографія, українська
африканістика.

Стаття присвячена дослідженню вкладу науковців та фахівців України у вивчення минулого і сьогодення країн Африки. Розглядаються праці українських вчених радянського періоду та періоду незалежності, відзначено їх особливості та характерні риси. Систематизовано праці за їх тематикою і виділено кілька умовних груп. Проведено короткий аналіз дисертаційних робіт останніх десятиліть, що присвячені проблемам Африки.

Problems of African studies development in Ukraine (short historiographical review)

I. Melnyk

The State Institution «Institute of World History of the National Academy of Sciences of Ukraine»

Key words:
Africa, African countries,
African studies, historiography.

Modern world is characterized by close interaction, interdependence and considerable inequality of modern civilization development. Despite humanistic ideals of modern society, the subjects of these relations relate to the directions, forms and content of world changes in different ways. They are based on their own cultural and civilization principles and socio-economic tasks. In this difficult process African countries constitute a significant and influential component of the world system. Huge part of planet's population live here and it has a complex of economic, demographic, socio-cultural problems, but in spite of this Africa is a treasury of cultural, religious and historical achievements of humanity and world's future will depend on successful solutions of African problems. Modern development trends should also consider history, cultural and civilization features of African society. This article is the first attempt to make a short review of Ukrainian historiographical achievements in the study of the past and present of African countries. It is submitted works written by Ukrainian scientists during Soviet period and period of Ukrainian independence. The author noticed their main and specific features. All works of Ukrainian scientists about African history were classified according to their subjects and, as a result, a few relative groups of them were distinguished. The author realized a short analysis of dissertations of the last decades, which were devoted to African studies.

Сучасний світ характеризується розмаїттям культурно-цивілізаційних форм і значною нерівністю їх розвитку. Виходячи з власних культурних та соціально-економічних завдань, суб'єкти міжнародних відносин по-різному ставляться до напрямів, форм і змісту світових змін.

У цьому складному процесі країни Африки становлять важливу складову світової системи, оскільки тут проживає значна частина населення планети. Африка є скарбницею культурних, релігійних та історичних надбань людства. Багато фа-

хівців упевнені в тому, що майбутнє світу значною мірою залежить від вирішення гострих проблем країн цього континенту (економічних, демографічних, соціокультурних) і від пристосування африканського соціуму до сучасних тенденцій розвитку.

У даній статті представлена перша спроба автора здійснити короткий огляд досягнень української історіографії і вкладу науковців та фахівців України у дослідження минулого і сьогодення країн Африки.

По-перше, необхідно відмітити, що українські розробки та наукові дослідження з африканської проблематики беруть свій початок із радянських часів та досліджень того періоду, коли Україна була частиною Радянського Союзу, в якому особливе місце відводилось даному регіону як у контексті політико-економічних зв'язків, так і наукових досліджень та розробок (включаючи науково-аналітичні матеріали).

Відзначимо, що Інститут Африки Академії Наук СРСР з 1959 р. основними напрямками своєї діяльності визнавав наступні: комплексне вивчення економічних і соціально-політичних проблем африканських країн, відносини СРСР з незалежними африканськими державами, місце Африки у світі, боротьба проти апартеїду та расизму, національно-визвольний рух на континенті, соціальна структура африканських країн, місце і роль африканських культур у світовому розвитку, проблеми культурного будівництва на континенті.

Зрозумілим є той факт, що до цих робіт доцільно виробити певний критичний підхід. Він стосується й добротних, ґрунтовних українських досліджень цього періоду і зумовлюється суттєвою ідеологічною зацікавленістю та кон'юктурно-політичною підпорядкованістю, у яких доводилось в той час працювати вітчизняним науковцям, у тому числі таким, як Р.М. Бродський, В.К. Гура, М.Д. Несук, А.А. Озадовський, Я.Г. Плясун та інші.

Радянська африканістика 80-х рр. і вже дещо інша українська африканістика 90-х рр. минулого сторіччя – це періоди постійної корекції, пошуку та освоєння нових методів та горизонтів наукових досліджень. У другому періоді (із початку 90-х рр.) відбувається різке згортання заідеологізованих кон'юктурних студій. Після розвалу біполярної системи відбувалась докорінна перебудова шляхів і закономірностей світового розвитку, що змушує нове покоління українських фахівців, як і їх іноземних колег, шукати відповіді на нові виклики часу.

Профіль досліджень українських авторів охоплював широкий діапазон питань, починаючи із вивчення загальноісторичної еволюції африканських спільнот в стародавні та нові часи до новітнього часу. Усі праці, що створювалися з історії країн Африки науковцями в Україні можна умовно розділити на кілька груп: 1) праці, присвячені доколоніальному, колоніальному та постколоніальному періодам, 2) роботи із проблем розвитку окремих країн; країнознавчі дослідження, 3) вивчення місцевих конфліктів, 4) дослідження українсько-африканських зв'язків, 5) загальні праці з історії країн Азії та Африки.

Колоніальним періодом історії Африки займалися такі українські дослідники як С. М. Луценко [1], В. В. Долід [2], О. М. Тавшунський [3]. Вони досліджували політику іноземних держав щодо Африки – німецьку, британську та бельгійську колоніальну політику в африканському регіоні кінця XIX – початку XX ст.

Відомий український вчений – В. К. Гура вивчав проблеми розвитку африканських країн в постколоніальний період, мав країнознавчі дослідження, зокрема, присвячені Марокко. Кандидатська дисертація В. К. Гури безпосередньо стосувалась соціально-політичного розвитку цієї країни в 1956-1975 рр. Профіль його досліджень досить широкий, він також досліджував українсько-африканські зв'язки, процеси економічного піднесення країн Субсахарської Африки, аналізував основні чинники накопичення ними господарського потенціалу в контексті глобальних процесів сучасності, перспективи і сфери розвитку взаємовигідного співробітництва між державами регіону і Україною [4].

Значний внесок у становлення та розвиток африканістики в Україні зробила ще одна відома українська дослідниця – К. О. Княздівська (К. О. Юрченко). Вона вивчала та аналізувала у своїх працях проблеми відносин України та країн Африки, розглядала ресурсний потенціал країн Африки в енергетичній сфері, зокрема наявність нафто- та газових родовищ; шляхи використання цих ресурсів розвинутими державами, а також потенційні можливості нашої держави на африканському континенті. Вона також має напрацювання з питань африканської інтеграції та демократизації африканського суспільства [5].

Проблеми Субсахарської Африки в постколоніальний період досліджував ще один український фахівець – В.В. Буренков. Він аналізував визначальні умови формування державно-політичних систем в країнах Африки, їх еволюцію і становлення в контексті здобуття державами незалежності. В.В. Буренков досліджував також процеси економічного піднесення та політичної еволюції країн субсахарського регіону [6].

Західносахарський конфлікт вивчала український історик – О. В. Бікла (О. В. Тур). Її публікації присвячені історіографії проблеми, геополітичним особливостям Західної Сахари. Вона досліджувала й участь інших країн в даному конфлікті, зокрема, Сполучених Штатів Америки. Окрім того О. В. Бікла вивчала українсько-магрибські зв'язки [7].

В українській історіографії у галузі африканістики є країнознавчі дослідження. Вже вище

зазначалась робота В.К. Гури із вивчення проблем Марокко. Також слід сказати про дослідження відомим в Україні сходознавцем М. Д. Несуком такої африканської країни, як Зімбабве [8], а також іншими українськими фахівцями: Ю. А. Косенком – Ботсвани [9], С. В. Гладченко – Тунісу [10].

Варто зазначити, що українська історіографія в галузі африканістики має доволі тривалу історію і на сьогоднішній день нараховує цілу низку праць, що торкаються різних аспектів політичного, економічного та культурного життя країн Африки на різних етапах їх історичного розвитку. Однак, цей науковий напрям досліджень тільки формується в Україні й проходить у своєму розвитку не найкращі часи у силу ряду важливих об'єктивних та суб'єктивних обставин та умов.

Слід зазначити, що за останні десятиліття із африканської тематики захищено небагато дисертацій (у десятки разів менше, ніж, наприклад, з історії європейських країн). На особливу увагу заслуговують наступні дисертаційні роботи, що були підготовлені та захищені в Україні. Перш за все звернемося до дисертації К. О. Юрченко (К. О. Княздвірської) «Інтеграційні процеси в Африці: фактори, рівні, спрямованості та закономірності розвитку (1960 – 2005 рр.)» [12]. У цьому дослідженні автор розкриває значення Організації африканської єдності (ОАЄ), створеної в 1963 р. як континентальної організації африканських держав, та її наступника з 200 р. – Африканського союзу (АС). Актуальність цієї теми зумовлюється унікальним значенням ОАЄ – АС для постколоніальної еволюції країн і народів континенту як об'єднуючої, мобілізуючої та організуючої сили (континентальний «рух в незалежність»), що започаткувала процеси продуктивної субрегіональної та трансрегіональної економічної, політичної та культурної інтеграції; як надійного поборника прав африканських держав на міжнародній арені; як ефективного і коректного архітектора розбудови міждержавних африканських зв'язків та головного фактора усунення проблем розвитку країн континенту [12].

Наукове та практичне значення одержаних у дисертаційному дослідженні К.О. Юрченко результатів полягає: у всебічному, комплексному, критичному висвітленні явища африканської інтеграції та її складових, витоків, етапів розвитку, цілей, завдань, рушійних сил; в створенні цілісної картини перебігу інтеграційних процесів на Африканському континенті; в розкритті їх концептуальних засад та аспектів практичного розгортання; в розширенні уявлень про шляхи, критерії та стандарти інтеграційних процесів в сучасному світі.

В. В. Буренков у своїй дисертації «Еволюція політичних систем Субсахарської Африки в постколоніальний період» [13] вперше ставить питання про штучність державного розподілу Субсахарської Африки та чужорідну основу політичних систем африканських спільнот, що були їм нав'язані в процесі деколонізації як результат змови метрополій з більшістю лідерів африканських національно-визвольних рухів. Досліджено спробу ретрадиціоналізації політичних систем держав регіону в 1970-х рр., що була перервана всебічним економічним колапсом господарських систем Субсахарської Африки. Автор розкриває концепцію створення збалансованих гібридних політичних моделей держав континенту з другої половини 1980-х років і показує чинники їх життєздатності та параметри функціонування [13].

У цьому дослідженні виокремлено відмінності й особливості розповсюдження процесів становлення демократичних систем африканських країн в 1960-х і в 1990-х роках. Поглиблено обґрунтування неефективності імперативної імплантації євроатлантичної системи демократії на соціокультурний фундамент Субсахарської Африки (без урахування політичних традицій, запитів і вимог місцевого автохтонного суспільства). Набуло подальшого розвитку розкриття оригінальних інтерпретацій реального характеру політичних процесів і стану політичних систем в африканських країнах без утопічних євроцентристських ідейно-політичних нашарувань 1960 – 1980 років про «соціалістичну» чи «капіталістичну» орієнтацію або всеосяжну життєздатність республіканського устрою чи парламентської системи.

Дисертація С.В. Гладченко «Гендерний аспект модернізації туніського суспільства» [10], в якій досліджено модернізацію туніського суспільства в контексті гендерного питання з моменту початку цієї модернізації у 1900-х рр. до початку ХХІ ст. Представлено періодизацію жіночого руху в Тунісі в період новітньої історії. Проаналізовано історію впливу політико-правових реформ туніського уряду на зміну гендерної ситуації в суспільстві. Відображено специфіку гендерних уявлень та практик туніського суспільства в історичній ретроспективі. Визначено ступінь впливу французького колоніального режиму на модернізацію туніського суспільства у гендерному контексті. Подано аналіз специфіки гендерних відносин в ісламському суспільстві.

Гендерні питання піднімаються і в дисертаційній роботі О.С. Ліщинської «Діяльність ООН у сфері захисту прав жінок у країнах Близького Сходу та Магрибу (1975 – 1995 рр.)» [14]. Автор показала

діяльність урядів арабських країн Близького Сходу та Магрибу на шляху вирішення питання статусу жінки-мусульманки у 1975-1995 рр. У роботі доведено, що для закріплення на міжнародному (а потім і національному) законодавчому рівні положення щодо встановлення гендерної рівності, ООН було розроблено низку міжнародних нормативно-правових актів, які стали основою цього процесу.

Окрім цього О.С. Ліщинською введено низку джерел в обіг української історичної науки – це доповіді арабських країн стосовно змін у становищі жінок; у дисертації розглянуто дії, впроваджені у країнах Близького Сходу і Магрибу впродовж 1975-1995 рр., в межах захисту прав жінок і досягнення гендерної рівності; досліджено особливості взаємодії ООН із національними урядами з 1975 р. по 1995 р. у сфері надання арабським жінкам прав і свобод, установлених міжнародними конвенційними нормами; зроблено спробу визначити основні чинники, що перешкоджали перетворенням у сфері захисту прав мусульманок та досягненні гендерної рівності в країнах Близького Сходу та Магрибу у досліджуваний період. Аналізуючи джерела із цієї теми, окремо слід відзначити публікації О. С. Ліщинської щодо програми «Десятиліття жінки ООН» в країнах Близького Сходу і Магрибу у 1975 – 1995 роках та проблем її реалізації [11].

Дисертаційне дослідження О. В. Бікли «Трансформація західносахарського національного питання у 1956 – 1991 рр.» [15] присвячено аналізу західносахарської проблеми, яка полягає у політизації процесу розвитку марокканської нації та сахарського етносу в постколоніальному історичному просторі. У дисертації сформульовано концепцію про те, що західносахарське питання за формою здебільшого виникло як етнополітичне; воно співвідносилось із проблемою відтворення контуру своєрідного сахарського етносу та марокканської, мавританської й алжирської націй набагато більше, ніж із факторами іншого порядку – економічними, соціальними, політичними, хоча останні також мали велике значення у виникненні західносахарської проблеми. Остання аналізується як явище, що має геополітичні чинники, історично розвивалася та функціонувала в умовах кризи і конфлікту на фоні деколонізаційних і неокolonіальних процесів.

Значний інтерес представляє кандидатська дисертація В.В. Доліда «Трансваальська криза в оцінці британського політикуму та суспільства (1895-1896 рр.)» [16], яка розкриває проблему англо-німецьких відносин, що виникли у зв'язку з

Трансваальською кризою 1895-1896 рр., та висвітлює взаємовплив британської урядової політики та суспільної думки з цієї проблеми. Крім того, науковий інтерес представляє аналіз англійської преси, яка була не лише джерелом інформації (чи дезінформації), але й засобом тиску зацікавлених в експансії впливових британських кіл на уряд та громадську думку своєї країни.

У дослідженні С. М. Луценко «Німецькі колоніальні співтовариства в Африці: формування і повсякденне життя» [1] уперше в українській історіографії здійснено дослідження німецьких колоніальних співтовариств, які виникли в африканських колоніях Німеччини наприкінці ХІХ ст. Визначено основні чинники, які сприяли трансформуванню переселенських поселень в своєрідні колоніальні співтовариства з власною системою цінностей. Висвітлено особливості господарського розвитку, суспільного та культурного життя цих співтовариств. З'ясовано вплив на життя переселенців законодавчої системи, що була розроблена метрополією та колоніальною адміністрацією. Проаналізовано соціальну структуру німецьких спільнот в Африці, відображено становище різних соціальних груп переселенців всередині колоніальних співтовариств. Зроблено спробу виявлення позитивних і негативних наслідків міжцивілізаційного діалогу німецьких колоністів та африканців.

Науковий інтерес викликає й дисертація О. М. Тавшунського «Бельгія та колоніальний поділ Африки (1876-1918 рр.)» [17] – це перша в Україні робота, де комплексно вивчена участь Бельгії у поділі Центральної Африки. Зокрема, автор вперше розглядає питання історії Бельгійського Конго після 1908 р., що дало можливість по-новому оцінити зміни в бельгійській колонії, зокрема, визначити специфіку бельгійського колоніалізму й розкрити суть феномену «приватної» колонії, проаналізувати вплив світової громадської думки на зміну бельгійської колоніальної політики, дослідити хід військових дій у Центральній Африці в роки Першої світової війни і її вплив на Бельгійське Конго. Дослідник запропонував уточнення до періодизації історії бельгійського колоніалізму в новий час і ввів у науковий обіг нові архівні матеріали.

Це далеко не повний перелік наукових досліджень з проблем африканістики в Україні, а тільки короткий огляд тих, що, на наш погляд, викликають найбільший науковий інтерес. Безсумнівною є той факт, що Африканський континент, особливо країни Субсахарської Африки, потребують більш детального та глибокого вивчення з боку істориків,

політологів, економістів, соціологів, культурологів та інших вчених. Це завдання видається надзвичайно актуальним та своєчасним, беручи до уваги стратегічну мету України у розбудові економічних, науково-технічних, культурних та інших зв'язків із таким перспективним регіоном світового розвитку як Африка.

Виходячи із цього можна зробити висновок, що питання підготовки кваліфікованих українських фахівців-африканістів є надзвичайно актуальним

у контексті поширення та вдосконалення вивчення в Україні проблем всесвітньої історії. Гостро нарізана проблема розробки комплексних наукових досліджень, присвячених широкому колу недосліджених тем, присвячених Африці, а також надзвичайно актуальним є завдання розробки та аналізу комплексу питань, пов'язаних із українсько-африканськими відносинами, роллю та значенням африканського континенту для сучасної України.

Джерела та література

1. Луценко С. М. Німецькі колоніальні співтовариства в Африці: формування і повсякденне життя (1884 – 1918 рр.): автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.02; Національний університет ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2015. – 28 с.
2. Долід В. В. Відображення англо-німецького протистояння на півдні Африки на сторінках європейської преси // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2008. – № 5 (61) вересень – жовтень. – С. 14 – 19; Долід В. В. Ставлення англійських лібералів до колоніальної політики консерваторів у Південній Африці в середині 90-х рр. XIX ст. // Грані. Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2008, № 6 (62) листопад – грудень. – С. 97 – 101;
3. Tavshunsky O. M. The factor of public opinion in history of the Congo Free State (CFS) // Всесвітня історія та актуальні проблеми міжнародних відносин. – Луганськ: Альма-матер, 2007. – Вип. 3. – Р. 177 – 181; Тавшунський О. М. Американський аспект в історії Незалежної держави Конго // Збірник наукових праць. Серія «Історія та географія» / ХНПУ ім. Г.С. Сковороди. – Харків: Планета-Прінт, 2008. – С. 58– 59;
4. Гура В. К. Социально-политическое развитие Марокко (1956 – 1975 гг.): дис. канд. истор. наук № 07.00.03; Институт истории АН УССР, 1976. – 209 с.; Гура В. К. Солідарність Марокко з боротьбою інших арабських народів проти ізраїльської агресії // Український історичний журнал. – 1977, № 6. – С. 114 – 117; Гура В. К. Проблемы и пути развития освободившихся стран Африки. – К.: Наукова думка, 1981. – 192 с. (у співавт.); Гура В. К. Африка: інтеграційна складова перебудови засад соціально-економічного розвитку // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. – К., 2004, Вип. 26. – С. 3 – 16; Гура В. К. Політичні процеси, державний устрій та суспільний прогрес у країнах Субсахарської Африки: проблеми і перспективи продуктивної сумісності // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. – К., 2004, Вип. 30. – С. 38 – 74; Гура В. К. Культурний фактор і соціально-економічний прогрес: порівняльний аналіз розвитку країн Азії і Африки у другій половині XX ст. // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. – К., 2007, Вип. 38. – С. 3 – 54; Гура В. К. Субсахарська Африка в XXI ст.: чинники господарського прогресу і перспективи співпраці з Україною // Гілея. К., 2014, Вип. 84. – С. 124 – 129.
5. Юрченко К. О. Інтеграційні процеси в Африці як чинник уніфікації підходів африканських країн до завдань постколоніальної розбудови // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. – К., 2007, Вип. 38. – С. 54 – 78; Княздівська К. О. Енергоресурси країн Африки в контексті запитів України // Економіка України. – К., 2009, № 3. – С. 73 – 79; Княздівська К. О. Вплив ідейно-політичної спадщини panafricanського національно-визвольного руху на організаційне оформлення єдності незалежних африканських держав // Актуальні проблеми всесвітньої історії: аксіологічні та культурно-історичні засади державотворення: Збірник наукових праць / ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». – К., 2013. – С. 362 – 371; Княздівська К. О. Субсахарська Африка: соціально-економічний прогрес як фактор зміцнення суспільно-політичної стабільності африканських держав на початку XXI ст. // Глобальна периферія в XXI ст. : засади, закономірності та умови цивілізаційного ренесансу: Збірник наукових праць / ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»; редкол.: В. К. Гура та ін. – К., 2014. – С. 173 – 201; Княздівська К. О. Демократія та економічна модернізація: шляхи взаємодії в країнах Субсахарської Африки // «Третя хвиля» демократизації на теренах Євразії: досвід новітньої історії та виклики сучасності: Збірник наукових праць / ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України» – К., 2015. – С. 520 – 528.
6. Буренков В. В. Демократичні системи країн Субсахарської Африки в контексті досвіду постколоніального розвитку 1960 – 1980-х років // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. Вип. 37 / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – К., 2006. – С. 14 – 29; Буренков В. В. Процеси демократизації суспільно-політичного життя країн Субсахарської Африки: проблеми і перспективи // Дослідж. світ. політики : Збірник наукових праць. Вип. 38 / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – К., 2007. – С. 78 – 93; Буренков В. В. Політичні системи країн Субсахарської Африки: гібридні типи стабільності // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. Вип. 42. // Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – К., 2008. – С. 192 – 218; Буренков В. В. Субсахарська Африка: фактори прогресу в контексті глобальних трансформацій сучасності // Дослідження світової політики: Збірник наукових праць. Вип. 2 (63) // Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – К. 2013. – С. 243 – 252.

7. Тур Е. В. Украинско-магрибские связи на современном этапе // Східна Європа та світове співтовариство: історія і сучасність. – Донецьк. – 1996. – С. 69 – 71. Бикла Е. В. Геополитические особенности Западной Сахары // Історичні та політологічні дослідження. – № 2 (4). – Донецьк. – 2000. – С. 165 – 173; Бикла О. В. Участь Сполучених Штатів у західносахарському конфлікті // Схід. – № 4 (35). – Донецьк. – 2000. – С. 55 – 59; Бикла О. В. Головні проблеми «пісочного» конфлікту // Схід. – № 5 (36). – Донецьк. – 2000. – С. 64 – 68; Бикла О. В. Історіографія проблеми Західної Сахари // Схід. – № 5 (42). – Донецьк. – 2001. – С. 77 – 83;
8. Несук М. Д. Народ Зімбабве в боротьбі за свободу // Український історичний журнал, 1975, № 2. – С. 89 – 97; Несук Н. Д. Проблемы и пути развития освободившихся стран Африки. – К.: Наукова думка, 1981. – 192 с. (у співав.); Несук Н. Д. Противоположность политики государств-членов СЭВ и «общего рынка» по отношению к развитию освободившихся стран Африки (конец 60-х – 70-е гг.): дис... канд. ист. наук: 07.00.03; Институт истории АН УССР. – Киев, 1978. – 201 с.
9. Косенко Ю. А. Ботсвана: фактор успішності // Цивілізаційні чинники світобудови: джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (країни Азії та Африки): Збірник наукових праць / НАН України, ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»; редкол.: В.О. Швед, О. І. Лукаш, Н. Д. Городня та ін. – К., 2015. – С. 191 – 196.
10. Гладченко С. В. Гендерний аспект модернізації туніського суспільства: автореф. дис. ... канд. істор. наук : 07.00.02; Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. – Одеса, 2012. – 16 с.
11. Ліщинська О. С. ООН: початок всесвітнього діалогу за гендерну рівність // Історичні і політологічні дослідження: зб. ст. Т.1. / Гол. ред. П.В. Добров. – Донецьк, 2007. – №3/4 (33/34). – С. 410 – 414; Лищинская О.С. Программа «Десятилетие женщины ООН» в странах Ближнего Востока и Магриба (1975 – 1985 гг.) // Наука. Релігія. Суспільство: зб.ст. / Гол. ред. А. І. Шевченко. – Донецьк, 2008. – №3. – С. 35 – 39;
12. Юрченко К.О. (Княздівська К. О.) Інтеграційні процеси в Африці: фактори, рівні, спрямованості та закономірності розвитку (1960 – 2005 рр.): автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04; НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин. – К., 2006. – 17 с.
13. Буренков В.В. Еволюція політичних систем Субсахарської Африки в постколоніальний період: автореф. дис.канд.політ.наук: 23.00.04;НАН України, Інститут світової економіки і міжнародних відносин. – К.,2013. – 17с.
14. Ліщинська О. С. Діяльність ООН у сфері захисту прав жінок у країнах Близького Сходу та Магрибу (1975 – 1995 рр.) : автореф. дис. ... канд. істор. наук: 07.00.02; Донецький національний університет. – Донецьк, 2011. – 20 с.
15. Бикла О. В. Трансформація західносахарського національного питання у 1956-1991 рр.: дис... канд. істор. наук: 07.00.02; Донецький національний університет. – Донецьк, 2006. – 295 с.
16. Долід В. В. Трансваальська криза в оцінці британського політикуму та суспільства (1895 – 1896 рр.): автореферат дис. ... канд. істор. наук : 07.00.02; НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К., 2010. – 20 с.
17. Тавшунський О. М. Бельгія та колоніальний поділ Африки (1876 – 1918 рр.): автореферат дис. ... канд. істор. наук : 07.00.02; Харківській національний університет ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2015. – 28 с.